

“ALISHER NAVOIY ASARLARINING IZOHLI LUG‘ATI” MOBIL ILOVASINI YARATISH – DAVR TALABI

Ortiqaliyeva Go‘zalxon Mashrabjon qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
o‘zbek tili va adabiyoti universiteti
2-bosqich talabasi

gozalxon1509@gmail.com

Ilmiy rahbar:

Manzura Abjalova Abdurashtovna

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
o‘zbek tili va adabiyoti universiteti

“Axborot texnologiyalari” kafedrası dots.v.b., f.f.f.d. (PhD)

manzura_ok@mail.ru

Annotatsiya: Texnologiya yutuqlari hayotimizning har sohasiga, xususan, ilm-fanga ham o‘zining ijobiy ta‘sirini ko‘rsatmoqda. Ushbu maqola Mir Alisher Navoiy ijodining jamiyatimizga, xususan, yosh avlodga yana-da chuqurroq singdirilish yo‘liga bag‘ishlangan mobil ilova shaklidagi “Alisher Navoiy asarlarining izohli lug‘ati”, uning ahamiyati, afzalliklari va ko‘rinish shakllari borasida gap boradi.

Kalit so‘zlar: *Mobil dasturlar, dasturiy ta‘minot, platforma, kompyuter leksikografiyasi, elektron lug‘atlar, glossema, illustratsiya*

Kundalik hayotimizning har bir jabhasiga o‘zining ijobiy ta‘sirini ko‘rsatib kelayotgan mobil dasturlar amalda bajaradigan ishimizning samaradorlik koeffitsiyentini ko‘tarish bilan bir qatorda qimmatli vaqtimizni tejashga ham yordam beradi. Ayni kunlarda ommalashib borayotgan “mobil dastur” tushunchasini tavsiflaydigan bo‘lsak:

Mobil dasturlar – ma‘lum bir vazifani bajarish uchun mo‘ljallangan, mobil telefon, smartfon yoki kommunikatorida foydalanish uchun maxsus yaratilgan kompyuter dasturi. Mobil dastur - bu gadjetlarning ishlashi uchun maxsus ishlab chiqilgan dasturiy ta‘minot. Ushbu dasturlar foydalanuvchi o‘zi tomonidan mobil bozorlar orqali yuklab olinadi va o‘rnatiladi. Eng katta platformalar - AppStore, Google Play. Texnik jihatdan, barcha ilovalar mobil gadjetning ma‘lum bir platformasi uchun yaratilgan. Eng mashhur operatsion tizimlar iOS, Android, Windows Phone [1].

Mobil dasturlar quyidagi qulayliklarga ega:

- Kerakli ma'lumotlarni qisqa hajmda doimiy ravishda telefon xotirasida saqlash;
- Dastur mazmunidan (ko'ngilochar, ijtimoiy, ta'limiy, interaktiv xizmatlar va boshqalar.) kelib chiqib, vaqtni unumli sarflash;
- Ortiqcha “qog'ozbozliklar”dan oson qutulish;
- Muayyan soha yoki faoliyat to'g'risida ma'lumotlarga ega bo'lish
- Erkin muloqot;
- Qidiruv imkoniyatining mavjudligi;
- Nusxa olish imkoniyatiga egaligi;
- Kerakli ma'lumotdan istalgan joyda, istalgan holatda qulay foydalana olish kabilarni sanash mumkin.

Mobil ilovalarning eng mashhur toifalariga quyidagilar kiradi:

- 1) o'yin-kulgi (o'yin dasturlari, multimedia, musiqa, teatr, kinoteatrga chiptalarga buyurtma berish va boshqalar);
- 2) sayohat (mehmonxonalarni bron qilish, avtoulavlarni ijaraga berish, gid xizmatlari, onlayn tarjimonlar xizmati va boshqalar);
- 3) biznes (moliyaviy dasturlar, rejalashtirish, savdo, shahar dasturlari, ish qidirish va boshqalar);
- 4) ijtimoiy dasturlar (ijtimoiy tarmoqlar, global brendli tarmoqlar, ixtisoslashgan (klub) tarmoqlar va boshqalar);
- 5) oziq-ovqat (oziq-ovqat mahsulotlariga buyurtma berish va etkazib berish, oziq-ovqat punktlarini geolokatsiya qilish, retseptlar);
- 6) sport turlari (sport yangiliklari, sport tadbirlari uchun chiptalarni sotib olish, o'yin simulyatorlari);
- 7) ta'lim (o'quv dasturlari, interaktiv kurslar va boshqalar);
- 8) yangiliklar (informatsion reytinglar).

Yuqorida keltirilgan toifalari orasida ta'limga oid mobil ilovalar har doim o'zining million foydalanuvchilariga ega bo'lib, ta'limning har qanday bosqichida kerakli va qulay bo'lib o'zining millionlab foydalanuvchilariga egadir. Aynan, ta'limga oid mobil dasturlarning keraklilik va foydalanish qamrovi nisbatan yuqoriligini inobatga oladigan bo'lsak, milliy ta'lim tizimi rekvizitlarining orasiga mobil dasturlarni ham kiritsak maqsadga muvofiq bo'ladi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 19-oktabrdagi “Buyuk shoir va mutafakkir Alisher Navoiy tavalludining 580-yilligini keng nishonlash to'g'risida”gi 4865-

sonli qarorida beshta muhim tashabbus doirasida yosh dasturchilarni keng jalb etgan holda Alisher Navoiy asarlarining mobil ilovalarini yaratish va ularni yoshlar o'rtasida ommalashtirish vazifasi belgilangan bo'lib, bu orqali Navoiy merosining informatsion texnologik jihatdan keng o'rganilishi asoslantirilgan. Bu borada Alisher Mir Navoiy ijodining kompyuter leksikografiyasi asosida o'rganilishi dolzarb ahamiyatga ega bo'lib, bunda ta'lim jarayonining soddalashuvi hamda uning qamrovining oshishi bilan bir muncha murakkab holatlarni bartaraf etishga ko'maklashadi.

Kompyuter leksikografiyasi (elektron lug'atlar tuzish) – muayyan til leksikonidagi so'zlarning ma'lumotlar bazasi va maxsus programmalashtirish tillari yordamida ishlash tizimiga ega bo'lgan dasturlar (kompyuter lug'atlari) yaratish bilan shug'ullanuvchi soha [2].

Shu o'rinda elektron lug'atlar bugungi kunda maktab, litsey-texnikum o'quvchilari hamda oliy o'quv yurti talabalari uchun kerakli o'quv qo'llanma hisoblanadi.

“Elektron lug'atlar nafaqat so'zni tarjima qiladi, ma'nosini beradi, balki so'zlar tartibini tuzib beradi. Aytishimiz mumkinki, elektron lug'at tilshunoslikning asosiy obyekti bo'lib, u ko'p ma'nolarning so'zlarda aloqaga kirisha olishida ahamiyatli hisoblanadi. Unda so'zlarni tezda tahlil qilish imkoniyati, nutq jarayoni (ya'ni so'zning tovushini ham beradi) qog'ozli lug'atga nisbatan yuqori”[3]. Jumladan, “Alisher Navoiy asarlarining izohli lug'ati” mobil ilovasi shaklidagi elektron lug'atni yaratish shu kungacha Navoiy ijodi bo'yicha amalga oshirilgan barcha amaliy ishlarni yoshlar, umuman olganda, xalqimizga yana-da samarali yetkazib berish bo'yicha eng maqbul yo'ldir. Negaki Alisher Navoiy asarlaridagi til, uning leksik-semantik sathi bugungi kundagi foydalanayotgan adabiy tilimizdan birmuncha farqlanadi va o'rganish jarayonida noqulayliklar keltirib chiqaradi. Aynan ushbu ilova “Alisher Navoiy asarlarining qisqacha izohli lug'ati”ga mutanosib yaratiladi, qo'shimcha interaktiv xizmatlar bilan boyitiladi. Va bu orqali izlanuvchiga muayyan so'z xususida keng, batafsil tasavvur va tushunchaga ega bo'lishini ta'minlaydi. Mazkur elektron lug'atning mobil ilova ko'rinishida yaratilishi ko'plab qulayliklar yaratib bera oladi:

- ✓ O'rganuvchining mustaqil o'rganishi uchun qulay sharoit yaratib beradi;
- ✓ Yangicha yondoshuv Navoiy ijodiga bo'lgan qiziqishning ortishini ta'minlaydi;
- ✓ Doimiy ravishda telefon xotirasida mavjud bo'ladi va istalgan vaqtda foydalanish mumkin;

- ✓ Hamyonbop, barcha ijtimoiy taqabaga mansub kitobxonlar uchun birdek qulay;
- ✓ Glossemalarning qidirlishidagi tezkorlik kitobxonning vaqtini tejaydi;
- ✓ Har bir glosemma uchun kiritilgan ma'nosi, namunasi, illustratsiyasi va ovoz shakli o'rganuvchiga batafsil ma'lumot bera oladi.

Aynan Navoiy ijodi bilan bog'liq istalgan so'zning mobil ilovadagi “Qidiruv” funksiyasi orqali juda ham qisqa fursatlarda tezkor qidirib topa olish va shu onning o'zida batafsil, to'laqonli tasavvurga ega bo'la olish imkoniyati oddiy qog'oz shaklidagi lug'atlarga nisbatan juda ham qulay hisoblanib, kitobxonning bir muncha vaqtini tejay oladi.

Sharxlangan mobil lug'atining dasturi quyidagilarga asoslanadi:

Alisher Navoiy asarlariga oid so'zlar to'g'risida batafsil ma'lumotlar yig'iladi va maxsus ilova yaratish dasturlari orqali izohlanayotgan so'z borasidagi zaruriy bo'lgan ma'lumotlar, jumladan, glossema, uning izohi, qo'llanilishiga doir asarlardan namunalari, illustratsiyasi, shuningdek, ovozli ko'rinishiga asoslanadi. Ushbu mobil ilovaning zamonaviy mobil ilovalar yaratuvchi onlayn platformalar orqali yaratilish imkoniyati mavjudligi ilovaning yaratilish muddatiga ijobiy ta'sir etadi va ish samaradorligini oshiradi. Quyida elektron-mobil lug'atimizning qisqacha ko'rinishi ilova etilmoqda:

№	Glossema	Izohi	Namuna	Illustratsiyasi
1	Abobil	Tog' qushi; uzunqanot, abobil qushi (Qur'oni karimning “Fil” surasida himoya qilingan fil minganlarni (egalarini) halok qilgan qushlarning nomi	Ko'rki ne bir lahzada bo'ldi qatl, Tayri abobil ila as'hobi fil (“Hayratul-abror”)	

2	Irs	Meros; vorislik	Ibrohim alayhis-salomning dastorinki, irs rasmi bila Ya'qub alahis-salomga qolib erdi. (Tarixi anbiyo va hukamo'')	
3	Kuluh	Kesak	Jahoni xoki erur bir kesak, vale nopok, Etak yetutmamak avlo mulavvas o'lsa kuluh. (“Xazoyinul-maoniy”)	
4	Ma'bad	Ibodatxona	Dovud alayhis-salom qavmning qolg'anig'a buyurdikim, bu yerda Tengri inoyati shukrig'a bir ma'bad bino qiling (Tarixi anbiyo va hukamo'')	
5	Nabz	Puls, qo'ldan tomir urishini ko'rish	Ko'nglim solibon nabz kibi borur ilikdin, Nabzing sori ko'rsamki, tabibig'a borodur (“Xazoyinul-maoniy”)	
6	Rummon	Anor	Qatrasi la'l vale rummoniy, Qaysi rummon, degil ardistoniy (“Xazoyinul-maoniy”)	
7	Habs	Qamoq; qafas; zindon	Ul kabutar hikoyatikim, podshohning qasri zarnigori habsidin qutuldi... (“Saddi Iskandariy”)	

Xulosa o'rnida aytganda, ushbu mobil ilovaning yaratilishi ta'limning har qanday bosqichida zaruriy manba bo'lib, ayni vaqtda davr talabidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 6) <https://www.calltouch.ru/glossary/chto-takoe-mobilnoe-prilozhenie-i-zachem-ono-mozhet-potrebovatsya/>
- 7) Xolmonova Z.T. Kompyuter lingvistikasi asoslari (o'quv-uslubiy majmua). – Toshkent, 2016.
- 8) Po'latov A., Muhamedova S. Kompyuter lingvistikasi (o'quv qo'llanma). – Toshkent. 2009.
- 9) Abjalova M. Tahrir va tahlil dasturlarining lingvistik modullari. [Matn] : monografiya / M.A. Abjalova. – Toshkent: Nodirabegim, 2020. – 176 b.